

"במרחבי האין קץ של ההיסטוריה מרחפת רוח הרפאים של חוסר הבהירות"  
[זביגנייב הרברט, דו"ח מעיר נצורה]

לפני כחמש מאות שנה הוכו ילידי האי קובה בתדהמה: שלוש ספינות מפרשים החליקו בכטחה אל אחד ממפרצי האי, נושאות על סיפונם יצורים מוזרים, שהאינדיאנים – תושבי האי – מעולם לא ראו. הלבוש המוזר שלגופם, הימנעותם הגמורה מכל מגע גופני ורתיעתם הנחרצת מן הנשים האינדיאניות, שניסו להפשיטם מבגדיהם, שיכנעו את ילידי המקום, שהאנשים הלבנים, אשר הופיעו באורח כה פתאומי ומסתורי על חופי ארצם, מסתירים אברי מין ענקיים מתחת לבגדיהם. זרים אלה שעל גופם עטו גלימות לבנות, נחשבו יצורים אלוהיים כלילי שלמות. העדרן המוחלט של נשים בצוות הספנים נראה להם כהוכחה שלאדם הלבן יש אמצעי רבייה על-טבעיים. צבע עורם הלבן של הזרים, מנהגי שיחתם ויכולתם ליצור תקשורת באמצעות אותיות וכתב, כל אלה גרמו לאינדיאנים לראות בזרים הלבנים יצורים שמימיים.

האינדיאנים האמינו כי אבותיהם הפכו ליצורים לבנים לאחר מותם, וכי הם חיו בהרים, שמהם הגיע האדם הלבן, ולכן אך טבעי היה שסברו שהאנשים הלבנים אשר נחתו על חופיהם היו יצורים אלוהיים. ואכן, קולומבוס ואנשי צוותו התקבלו בתרועעות כבני אלוהים, ואך בקושי רב הוא מנע מחמש מאות אינדיאנים לטפס על ספינותיו ולהפליג עמו חזרה "השמימה".

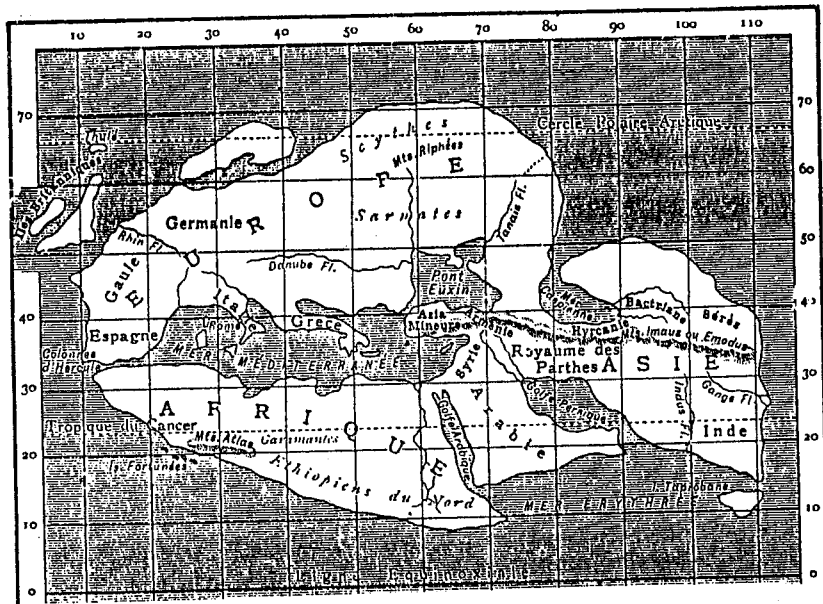
יסודות המפגש הזה בין האינדיאנים לבין האירופים הראשונים בעולם החדש של אמריקה לא היו, כמובן, רק נחלת האינדיאנים בקובה. האצטקים במכסיקו זיהו את קורטס עם האל קצלקואטל (Quezalcoatl) רב העוצמה, ולפיכך הוא התקבל על ידם כאלוהים והביאו בפניו בדיוק אותם מנחות קרבנות שהאינדיאנים הגישו לאלים – אוכל משובח ודם טרי הניגר מקרבנות אדם. כך אירע אף בקרב האינקה של פרו: האגדה על שיבת האל ויראקוצ'ה (Viracocha) דומה היה שהתממשה בשעה שהגיעו פיסארו ואנשיו לפרו. כך, ציפיות אסקטולוגיות וחזיונות אפוקליפטיים על קץ הזמן ואחרית הימים, סייעו לפיזארו בפרו, כמו לקורטס במכסיקו, לכבוש את הארץ ולשעבד את יושביה. אייכולתם של האינדיאנים לעמוד על טבעם האמיתי של הזרים הלבנים שהופיעו על אדמת אמריקה הובילה באורח דרמטי להעדר ארגון של הגנה והתנגדות יעילים כנגד הפולש והכובש הלבן בכל רחבי העולם החדש.

לגבי האינדיאנים באמריקה, המפגש עם האדם הלבן וההתודעות לטבעו היו התנסות קשה ומכאיבה: אך חוויית המפגש הזה חוללה זעזוע עמוק לא פחות גם בקרב בני אירופה. קיים אמנם הבדל גדול וברור ביחס לחוויית המפגש והגילוי ההדדי בין הציוויליזציה האירופית לזו האינדיאנית – אחרי הכל. האירופים הם

שפלשו לאמריקה, ובסופו של דבר, כבשו וניצלו את האינדיאנים, כשעה שעל האינדיאנים נכפה המפגש הזה מאונס, והם נוצלו באכזריות על-ידי בני אירופה. ברם בעיות היסוד של המפגש היו במידה רבה משותפות לשתי התרבויות. בדומה לאינדיאנים, האירופים לא שיערו כלל שבקצה "ים החשכה" המסתורי והבלתי עביר, כפי שנתפש האוקיאנוס האטלנטי משך מאות בשנים, מסתתר עולם חדש ומסתורי אשר משך אלפי שנים היה בלתי ידוע, והדמיון הגיאוגרפי של בני אירופה לא היה יכול כלל להשיגו. קולומבוס עצמו לא הבין עד סוף ימיו כי למעשה גילה יבשת חדשה ולא את ארצות הודו וסין, או את "גן העדן הארצי" ומכרות המלך שלמה. שנים רבות לאחר גילוי העולם החדש אירופים בני לאומים שונים חיפשו עדיין באמריקה אחר חזיונות ומיתוסים מופלאים, השייכים לאוצר הדמיון הגיאוגרפי של העולם הישן, כגון "שבע ערי סיבולה" האגדיות, "אל דוראדו" ארץ הזהב, קניבלים, שבטי אמוזונות ועוד. אך בסופו של דבר, בני אירופה הם אלה אשר גילו את העולם החדש ופלוש אליו, ובכך לא זו בלבד שחוללו מהפכה גמורה בחיי הציוויליזציות והחברות של האינדיאנים באמריקה, אלא גם הביאו לתמורה עמוקה בהיסטוריה של העולם כולו.

הסיבה להופעתם של בני אירופה על פני יבשת אמריקה בשנת 1492 נעוצה בשינויים היסטוריים חשובים אשר התחוללו בעולם הישן בין המאות השלוש-עשרה והחמש-עשרה. מצד אחד, היו אלה תמורות היסטוריות פנימיות חשובות ביותר בתוככי הציוויליזציה הנוצרית של אירופה, כמו המגפה הנוראה של "המוות השחור" באמצע המאה הארבע-עשרה, ובעקבותיה תהליך שיקום הכלכלה והחברה באירופה. מצד שני, חלו תמורות היסטוריות מכריעות ביחסי אירופה הנוצרית עם ציוויליזציות אחרות בעולם: במאה הארבע-עשרה נסגרו שערי האימפריה המונגולית במזרח הרחוק, ובמאות הארבע-עשרה והחמש-עשרה עלתה האימפריה העות'מנית. שינויים היסטוריים מקיפים אלה הביאו להתפשטות הציוויליזציה הנוצרית של אירופה ברחבי העולם החל מראשית המאה החמש-עשרה ואילך. במסגרת כוללת זאת של התפשטות מדינות אירופה בעולם התגלה מלואו שיעור גדולה והיקפה של יבשת אפריקה, נוצר חיבור בין אירופה והמזרח הרחוק, ובתהליך כולל זה של גילויים ותגליות ברחבי העולם התגלה באקראי העולם החדש של אמריקה. כך הונח היסוד במאות החמש-עשרה והשש-עשרה להשתלטות אירופה על כל מרחבי תבל, שהגיעה לשיאה בשלוש מאות השנים האחרונות והתאפיינה בהשלת הגמוניה של תרבות אירופה בעולם.

גילוי העולם החדש מהווה רק חוליה אחת בשרשרת של תהליכים היסטוריים מכריעים, אשר איפשרו את הרחבת ממדי היקום הגיאוגרפי והרוחני של בני אירופה בין המאות הארבע-עשרה והשבע-עשרה. מגלי העולם: קולומבוס, דה גאמה ומאגלאן, היו בני דורם של ליאונרדו דה וינצ'י, אראמסוס ומקיאבלי, אנשי הרנסנס. אמנם הרנסנס, שאף להחיות את תרבות העולם הקלאסי של יוון ורומא, אך יחודו, ויחודו של ההומניזם שבא בעקבותיה, היה בכך ששיחררו את הרוח האנושית מכבלי הדוגמה והסמכות של הכנסייה



דימוי העולם עד גילוי אפריקה ואמריקה, 1400.

גרועים, קור עז ורעב. כל אלה יחדיו המיטו כליה על כמחצית מאוכלוסיית אירופה בתקופה היא. כתוצאה מכך, שובש מעגל הצמיחה באירופה באורח חמור, וגידול האוכלוסין קפא על שמריו למשך שנים רבות. אוכלוסיית אירופה בשנת 1400 עדיין לא הגיעה לגודלה שלפני המגפה, ורק במאה החמש-עשרה החל באירופה תהליך של שיקום דמוגרפי וצמיחה כלכלית. עידן הגילויים והתגליות, המציין את ראשית תהליך התפשטות הציוויליזציה הנוצרית של אירופה בעולם, נבע בהכרח מצורכי שיקום הכלכלה והחברה באירופה לאחר "המגפה השחורה".

במרוצת המאה החמש-עשרה החל תהליך השיקום, אך הוא נתקל בקשיים חמורים בשל סגירת דרכי הסחר של אירופה עם האימפריה המונגולית במאה הארבע-עשרה, וחסימת שוקי המסחר העשירים של המזרח הרחוק עם עליית האימפריה העות'מנית במאה החמש-עשרה. הצרת אופקי הסחר וצמצום שוקי החוץ שיבשו באורח חמור את אספקתם של מוצרים וסחורות לאירופה, והם התרחשו דווקא בעת שהציוויליזציה הנוצרית היתה בעיצומו של תהליך השיקום שלאחר מגפת "המוות השחור". בתקופה זאת היתה כלכלת אירופה זקוקה בעיקר לשני סוגי סחורות – מתכות יקרות, כגון כסף, אך במיוחד זהב לשוק

הנוצרית, אשר הסבירה את העולם באורח אקסקלוסיבי על סמך עקרונות הבריאה ומפעלות הגאולה של ההשגחה האלוהית. הרנסנס וההומניזם הביאו ל"גילוי עולם האדם", שיחררו את הכוחות האינטלקטואליים של האדם לחקור את עולמו באורח חופשי ולפעול בו, וכתוצאה מכך הקנו ממדים ומשמעויות חדשות לפשר הקיום האנושי עלי אדמות. הקשר בין תנועת הרנסנס וההומניזם לבין גילויים גיאוגרפיים מתגלה בבירור בכך שמגלי העולם בתקופה זאת פעלו כאנשי מדע, המנסים לאשר או לדחות תיאוריות קוסמולוגיות וגיאוגרפיות. מסעות הגילויים והתגליות היו בבחינת ניסויים מדעיים בקנה מידה גדול, שמענינם להוכיח או להפריך רעיונות שפיתחו אנשי הרנסנס וההומניזם ביחס למרחבי העולם. ואכן, למגלי העולם ולאנשי הרנסנס כאחד, העולם עצמו היה המעבדה המדעית הראשונה.

גילוי אמריקה היה חלק בלתי נפרד מ"עידן הגילויים והתגליות". בתקופה עשירה וסוערת זאת שבין המאה החמש-עשרה והשבע-עשרה הקיפו בני אירופה בפעם הראשונה את יבשת אפריקה, מצאו מעבר ימי לדרום מזרח אסיה, וכוננו מגע עם הציוויליזציות העתיקות, העשירות והמפותחות של המזרח הרחוק. עידן זה הביא לחיבור בין הציוויליזציות הנפרדות עד כה של אסיה, אירופה ואפריקה. ובמסגרת תהליך היסטורי כולל זה של חשיפת מרחבי המסתוריים של העולם התגלה אף העולם החדש של אמריקה. כתוצאה מכך, התרחב היקום הגיאוגרפי והתעשר באורח מהפכני, ולראשונה בהיסטוריה האדם רכש לעצמו הכרה מלאה של המרחבים הגיאוגרפיים של כדור הארץ.

עידן הגילויים והתגליות מציין את ראשית התפשטות הציוויליזציה הנוצרית של אירופה בעולם בתחילת המאה החמש-עשרה. הסיבות לכך רבות ומורכבות כאחד, ומקורן, מצד אחד, בתהליכים פנימיים, שהתרחשו בציוויליזציה הנוצרית באירופה, ומצד שני, ביחסי הגומלין שלה עם ציוויליזציות אחרות ברחבי העולם. בין השנים 1000–1350 גדלה האוכלוסייה באירופה פי ארבעה ושיעור הסחר צמח פי עשרה לערך. אולם תהליכי צמיחה וגידול אלה הגיעו אל קצם באמצע המאה הארבע-עשרה עם פרוץ "המגפה השחורה", אשר עשתה שמות באירופה. מגפה נוראה זאת התחוללה בין השנים 1347–1350, ובה נספה תוך שבועות ספורים שליש מאוכלוסייתה. המגפה עצרה, למעשה, את תהליך גידול האוכלוסייה והתרחבות הכלכלה באירופה וזרעה אימה בתודעת בני התקופה, כפי שמעידות יצירותיהם של ציירים וסופרים מזמנו של בוקאציו ועד לזמנם של דירר ואראסמוס. הנזיר ג'רדאדו, אחיו של המשורר פטרארקה, סירב לברוח מהמנזר שלו בשנת 1348, וכך לא נותר בידו, בסופו של דבר, אלא לקבור לבדו את כל שלושים הכמרים שבתרו להישאר יחד עמו במנזר. בשיאה של המגפה היה חשש בקרב בני אירופה ש"לא יוותרו די אנשים לקבור את המתים, ודי אמצעים לכרות להם קברים". כה רבים היו "מוטלים מתים בבתיהם", עד כי היו אנשים משוטטים ברחובות בוכים ומשוועים "הוציאו את מתיכם", להביאם לקבורה. "האם חיים הם אלה המביאים למתים רבים כל כך ולמגפות כה נוראות", קונן התיאולוג והמיסטיקן המפורסם תומס קמפיס. לבד מ"המגפה השחורה", פקדו את אירופה במאה הארבע-עשרה אסונות טבע רבים – בצורות, יבולים

החליפין המתרחב, ותבלינים לשימור מזון ולהשבחת טעמו. כיוון שזהב ותבלינים לא היו מצויים באירופה, עשו הנוצרים מאמץ רב כדי להביאם מארצות השוכנות הרחק מעבר לגבולותיה. מתכות יקרות היו באירופה, בעיקר כסף, שפרו בבוהמיה, אך הן לא נמצאו בכמות מספקת. זהב, אמצעי החליפין החשוב ביותר באותה תקופה, כמעט ולא היה באירופה, והוא הובא מאפריקה, בעיקר מסודן. תבלינים לא היו באירופה כלל, ולכן היתה כלכלתה תלויה לחלוטין ביבוא שלהם מארצות המזרח הרחוק ומדרום אסיה. סגירת שוקי המזרח בפני בני אירופה במאות הארבע-עשרה והחמש-עשרה, לצד הצורך המתמיד לייבא מתכות יקרות ותבלינים, הניעו סוחרים באירופה לחפש כל העת אחר נתיבי סחר חלופיים למזרח הרחוק. במסגרת כוללת זאת של ביקוש מתמיד לזהב ולתבלינים החל, למעשה, תהליך ההתפשטות הגיאוגרפית של אירופה ברחבי העולם.

משך מאות בשנים היתה כלכלת אירופה תלויה לחלוטין ביבוא של תבלינים. הללו שימשו באותה תקופה אמצעי יחיד לשימור מוצרי מזון ולהשבחת טעמם. עד למאה השבע-עשרה סבלה הקהילה החקלאית באירופה ממחסור חמור במזון להאכסת הבקר בחורף. כתוצאה מכך, כבר עם בוא הסתיו שחטו בהמות במספר רב ושימרו את בשרן לחודשי החורף. מכאן הצורך הגדול והולך בתבלינים כחומרים משמרי מזון. מלח, כמובן היה החומר המקובל, הזמין והזול ביותר באירופה לשימור מזון, ובתקופה ההיא הגיע מרביתו מפורטוגל. ואולם התבלינים העיקריים היו מצויים בארצות טרופיות. לפלפ, התבלין הנפוץ ביותר, נמצא בהודו, במזרח הרחוק ובאפריקה; הקינמון – בצ'יילון, והזנגוויל בסין. תבלין השימור הנפוץ ביותר באותה תקופה היה הציפורן, והוא הגיע לאירופה מהאיים הרחוקים של דרום מזרח אסיה, סומאטרה ואינדונזיה. לצד התבלינים עצמם, היתה דרישה רבה באירופה גם למוצרי מותרות אחרים מהמזרח הרחוק: משי מסין, כותנה מהודו ואבנים יקרות מהודו, טיבט וצ'יילון. מוצרי השוק של דרום מזרח אסיה היו חיוניים ביותר לכלכלת אירופה, ולכן משך מאות בשנים עשו אירופים כל מאמץ להגיע לאותם שווקים, והסוחרים אשר שלחו ידם בסחר זה, ובמיוחד האיטלקים, גרפו רווחים עצומים.

הסחר הקורץ ועתיר הרווחים של תבלינים ומוצרי יוקרה אחרים מדרום מזרח אסיה הביא בימי הביניים לפתיחת ערוצי מסחר מאירופה אל מעמקי יבשת אסיה בדרך היבשה באמצעות עגלות מסע. במאות השלוש-עשרה והארבע-עשרה היו דרכים אלה פתוחות בפני בני אירופה ובטוחות לסוחרים בשל השלום ששרר באותם ימים בממלכת מונגוליה. מונגוליה שלטה על מרחב גיאוגרפי עצום, אשר השתרע מצפון סין ועד לים השחור. שלטון המונגולים בסין החל עם ג'ינגיס חאן (1167–1127) "מלך היקום". תחת שלטון קובלאי חאן (1215–1294) נכדו של ג'ינגיס חאן, הגיעה ממלכה זאת לשיא כוחה, ומאחר ששליט זה התייחס בסובלנות כלפי הנוצרים, ביקרו סוחרים מאירופה בחצר הקיסר המונגולי, ומיסיונרים פרנציסקנים טיפו לנצרות בתחום ממלכתו. הסחר עצמו בין אירופה ואסיה התנהל באמצעות שיירות של קרונות מסע, אשר עברו מצפון או מדרום לים השחור. אחד האישים היותר מפורסמים, אשר נטלו חלק בקשרי מסחר אלה היה

מרקו פולו, הסוחר הוונציאני הגדול בן המאה השלוש-עשרה, אשר בין השנים 1275–1292 שירת תחת שלטון קובלאי חאן, ולאחר שובו לאיטליה פירסם את ספר מסעותיו המפורסם. ברם ההודמנות ההיסטורית של הנוצרים מאירופה לקיים קשרי גומלין כלכליים ומסחריים עם סין הגיעה אל קצה באמצע המאה הארבע-עשרה, בשעה שהשושלת המונגולית ששלטה בסין הודחה על-ידי שושלת מינג. עם עליית שושלת מינג וקבלת דת האסלאם בממלכה הזאת בשנת 1345, ננעלו שעריה של סין בפני הנוצרים, והשליטים החדשים פנו למדיניות של בידוד והסתגרות מפני אירופה ולחסימת דרכי הסחר עמה.

סגירת שערי סין והמזרח הרחוק בפני סוחרים אירופים במאה הארבע-עשרה לא חסמה כליל, כמובן, את מעבר התבלינים ומוצרים אחרים מדרום מזרח אסיה לאירופה. סוחרי אירופה ניצלו את דרכי הסחר המסורתיות של המוסלמים עם המזרח כדי לרכוש את המוצרים הללו. משך מאות בשנים הובילו סוחרים מוסלמים את התבלינים מדרום מזרח אסיה לאורך חופי האוקיינוס ההודי, דרך המפרץ הפרסי וים סוף, ומשם בדרך היבשה לנמלי סוריה או מצרים, במיוחד לנמל אלכסנדריה, בים התיכון. ומכאן, לאחר ששולמו עליהם היטלים גבוהים, הם נמכרו לסוחרים איטלקים – ואלה מכרו אותם באירופה תמורת סכומי עתק. הדרישה הרבה באירופה לתבלינים והרווחים העצומים שגרפו סוחרים איטלקים שהתמחו בסחר זה, גרמו לכך שמדינות רבות באירופה התאוו אף הן ליטול בו חלק. על הרווחים הטמונים בסחר התבלינים באותה תקופה נאמר, שסוחר המוביל שישה מטעני תבלינים, יכול לאבד חמישה מהם ועדיין לגרוף רווח ניכר ממכירת המטען השישי. אך במאות הארבע-עשרה והחמש-עשרה אימו סכנות רבות גם על נתיבי מסחר אלה, ובסופו של דבר, הם שובשו בצורה חמורה.

קרוב יותר לאירופה, תמורות מדיניות חשובות במרחבי המזרח התיכון גרמו אף הן לשיבוש דרכי הסחר בין אירופה ומזרח אסיה ולבסוף הביאו לסגירתם. שינויים אלה כרוכים בעליית האימפריה העות'מנית במאות הארבע-עשרה והחמש-עשרה: התורכים העות'מנים הביסו את צבאות הנוצרים בניקופוליס בהרים שמעל לדנובה (1396), כבשו את סלוניקי (1430), כיתרו את האימפריה הביזנטית, הפילו את קונסטנטינופול בירת האימפריה בשנת 1453, כבשו את אתונה (1456), השתלטו על טרביה (1459), בוסניה (1463) והים השחור, עלו לאורך נהר הדנובה, ובראשית המאה השש-עשרה הגיעו, למעשה, תוך איום על וינה, עד מרכז אירופה עצמה. האסלאם, כמובן, ולא הציוויליזציה הנוצרית של אירופה, היתה הקהילה המתפשטת ביותר במאה החמש-עשרה והוא היווה איום מתמיד ומוחשי ביותר על אירופה הנוצרית. "התורכים בוזיים ארץ אחר ארץ באירופה" קונן האפיפיור פיוס השני בשנת 1463. "התורכים התעצמו כל כך", טען אחד בסוף המאה החמש-עשרה, עד כי לא "רק הים התיכון בידיהם, אלא גם הדנובה". וגבור הקומדיה "מנדרגולה" של מאקיאולי, אשר עלילתה מתרחשת בפירנצה בשנת 1504, שאל את הכומר במחזה "האם אתה חושב כי התורכים יגיעו לאיטליה השנה?" "כמובן", השיב לו הכומר, "אם לא תאמר את תפילותיך כהלכה".

היריבות הדתית והצבאית בין הנצרות והאסלאם היתה חלק בלתי נפרד ממדיניות אירופה הנוצרית משך כל ימי הביניים. החל מהמאה השמינית שלטו הערבים על כל צפון אפריקה וכבשו שטחים נרחבים באירופה עצמה – בספרד, בפורטוגל ובסיציליה. אף שיריבות זאת היתה מלווה בתקופות של סובלנות והפריה תרבותית, אמנותית וכלכלית – (ביחוד היפרה האסלאם את אירופה) – הרי קו התייחסות שהפריד בין נוצרים ומוסלמים היה ברור וחד ביותר. יתר על כן, תקופות של גלי התלהבות דתית מוסלמית מלווים בהתפשטות גיאוגרפית נרחבת, אשר התורכים העות'מנים היו רק הגל האחרון בהם, גרמו לחרדה מתמדת מהאיום המוסלמי בגבולות אירופה. אין תימה אפוא שאנשי הכנסייה והאצולה באירופה בימי הביניים תבעו לעתים מזומנות לערוך מסעי צלב נגד המוסלמים כדי לכבוש מהם שטחים ולהגן על הנצרות, כדוגמת מסעי הצלב לארץ הקודש בין המאות האחת-עשרה וארבע-עשרה. מסעי הצלב הללו נכשלו בסופו של דבר כשלון חרוץ, אך הרעיון של מלחמת קודש נגד המוסלמים לא שכך באירופה הנוצרית משך מאות בשנים. אחד הביטויים לכך היא ההתפשטות המהירה של סיפורים ואגדות על אודות ממלכות נוצריות מסתוריות בקצווי אסיה, המחכות אך ורק לקריאת הנוצרים מאירופה כדי לקום ולסייע במסע צלב כולל נגד המוסלמים. הנודעת שבהם היא האגדה על פרסטר ג'ין, כומר-מלך נוצרי אגדי, השולט על ממלכה נוצרית מסתורית במעמקי אסיה, אשר מכתביו, המזויפים כמובן, אל שליטי אירופה החלו להופיע במאה השתיים-עשרה והשפיעו משך מאות בשנים על הדמיון באירופה. החיפוש אחר דרכי סחר אל המזרח הרחוק לצד החיפוש אחר ממלכות נוצרים נעלמות, שיסייעו במסע צלב מקיף כנגד המוסלמים, היו שלובים זה בזה בתודעת בני אירופה. שילוב זה מתגלה במלוא עוצמתו בעידן הגילויים והתגליות, אשר ראשיתו ברעיון מלחמת קודש נגד המוסלמים בצפון אפריקה, שנכרך בשאיפה לגילויים גיאוגרפיים ולכיבוש דרכי מסחר.

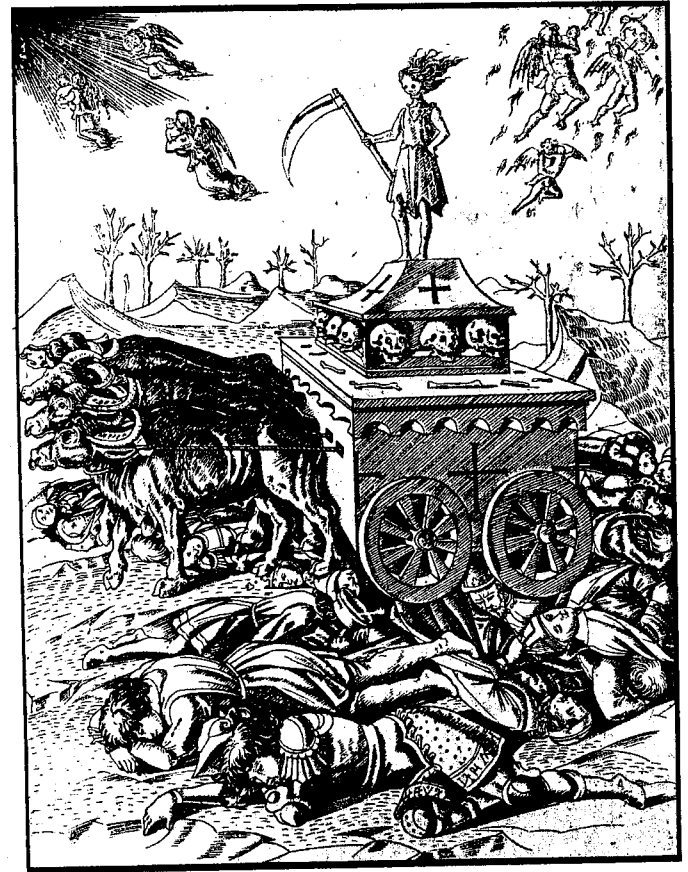
התפוררות האימפריה המונגולית במאה הארבע-עשרה ועליית האימפריה העות'מנית במאה החמש-עשרה הביאו לשינוי קיצוני בדרכי הסחר ויחסי הגומלין של אירופה עם המזרח הרחוק. זאת ועוד, לאחר נפילת האימפריה המונגולית, יצירת האימפריה האסיאנית-אירופית של התורכים לא זו בלבד שיצרה איום מתמיד על הציוויליזציה הנוצרית באירופה של המאה החמש-עשרה, אלא שהביאה לאובדן השליטה על הים השחור, וכך אבדו לאירופה דרכי היבשה למזרח אסיה. בסוף המאה החמש-עשרה שלטו המוסלמים על מרחב גיאוגרפי עצום מהים התיכון ועד הודו, ובו הנמלים החשובים ודרכי הסחר, אשר הוליכו לשוקיה של אסיה. דרכי הסחר של אירופה שובשו באורח ניכר ואפשרויות המסחר הוגבלו עכשיו במידה רבה. השלטונות העות'מנים התירו אמנם לסוחרים המערב לבקר בנמלי המזרח התיכון, כגון באלכסנדריה, אך לא התירו להם מעבר חופשי בדרכי הסחר אל השווקים הקורצים של דרום מזרח אסיה. במציאות שכזו אין פלא שסוחרים אירופים חיפשו נתיב חלופי למרכזי הסחר העשירים של המזרח וביקשו למצוא דרך ימית להודו כדי לרכוש תבלינים ומוצרים אחרים ישירות בארצות מוצאם. פורטוגל היתה הארץ הראשונה אשר פתחה בחיפוש אחר נתיב ימי אל המזרח הרחוק. והצעד הראשון בתהליך ארוך וממושך זה היה השתלטות צבאית

וכלכלית על חופי צפון אפריקה ומערבה בראשית המאה החמש-עשרה, שתחילתה בהתקפה ימית וכיבוש העיר המוסלמית סאוטה בשנת 1415. בתאריך זה מקובל לציין את ראשית עידן הגילויים והתגליות, שסללו את הדרך להתפשטות אירופה בעולם.

עצמאותה של פורטוגל באמצע המאה השתיים-עשרה הושגה בזכות מסע צלב ארוך ומפרך כנגד המוסלמים, שבו שוחרר החלק המערבי של חצי האי האיברי, ובמאה השלוש-עשרה, לאחר גירושם הסופי של המוסלמים מארץ זו, אז נקבעו גבולותיה הנוכחיים של מדינה זאת. אך עם שחרור אדמת פורטוגל לא שככה בה רוח מסעי הצלב נגד המוסלמים. עדות לכך היא ההתקפה בשנת 1415 על העיר סאוטה, השוכנת מול גיברלטר, על החוף הצפוני של אפריקה. מבצע זה היה בגדר מסע צלב נגד המוסלמים בצפון אפריקה, ומטרתו היתה להרוס את אחד מנמלי הסחר העיקריים שלהם בדרך מהאוקיינוס האטלנטי אל הים התיכון. ההתקפה תוכננה על-ידי מלך פורטוגל ג'ון הראשון, "ג'ון הגדול" (1357-1433), לא רק משיקולים דתיים, אלא גם בשל רצונו להעניק לשלושת בניו נסיון צבאי במסורת תרבות האבירים של אירופה כאותם הימים. צי בן מאתיים ספינות ואלפי חיילים נשלח אל סאוטה, כבש אותה והחזיק בה מעמד מול התקפת-נגד מוסלמית קשה ביותר. ההתקפה היתה הצלחה כבירה ועוררה הדים רבים באירופה הנוצרית לא רק מבחינה צבאית גרידא. בני פורטוגל לא הרסו את סאוטה, כפי שהתכוונו לעשות בתחילה, אלא החליטו להחזיק בה כמבצר צבאי. לאחר כשלוש עשרה שנים במסעי הצלב בעבר, היתה זו הפעם הראשונה שמדינה נוצרית לא רק כבשה אלא אף החזיקה בשטח מוסלמי על אדמת אפריקה. מבחינה זו, כיבוש סאוטה מציין את מעבר תנועת מסעי הצלב משלב ימי הביניים הישן והמסורתי שלה לשלב מתקדם יותר – ממלחמה נגד האסלאם במזרח התיכון ובאירופה – למערכה צבאית כוללת נגד מדינות מוסלמיות באפריקה, אשר תביא לנצחון האמונה הנוצרית והסחר האירופי כאחד בעולם כולו.

כיבוש סאוטה הוא הפרק הראשון בתהליך היסטורי ארוך וממושך, שבו גילו בני אירופה את מרחבי העולם והשתלטו עליו. מבצע צבאי זה היה הצעד הראשון בכיבוש אפריקה, אשר הקפתה היתה תנאי הכרחי להגיע להודו ולאוצרות הסחר של המזרח הרחוק. אחד הלוחמים הבולטים והמצטיינים ביותר בכיבוש סאוטה היה הנסיך הנרי (1394-1460), אשר מאוחר יותר, במאה התשע-עשרה, כינה אותו היסטוריון אנגלי בשם "הנרי הנווט". בנפשו של נסיך זה פיעמה רוח מסעי הצלב בסגנון הישן, המסורתי והמוגבל, של מלחמה נגד המאורים והתורכים בים התיכון, אך רוח זו לבשה גם אופי חדש ומודרני, משמע תכנית עולמית כוללת להקיף את מדינות האסלאם המתפשטות ובסופו של דבר אף להביסן. הנרי ידוע כיום בעיקר בשל יוזמתו לחקור את חופי אפריקה והאוקיינוס האטלנטי, אך כיבוש אפריקה היה בשבילו רק אמצעי למען מטרה כוללת יותר – מסע צלב מקיף נגד המוסלמים על ההגמוניה בעולם.

הדחף שהיה קיים באירופה משך מאות בשנים להגיע לשווקים העשירים של המזרח הרחוק היה קיים גם ביחס לאפריקה. אך כאן המוצר המבוקש ביותר היה הזהב, אשר שימש כאמצעי חליפין עיקרי באירופה



אימת המוות המדביר-כל בימי הבינים, 1420.

באותה תקופה. עד למאה השלוש-עשרה הצליחה אירופה בדרך כלל לספק את הביקוש שלה למטבעות של כסף, אך במאה הארבע-עשרה התחולל משבר חמור. אירופה סבלה מ"בצורת" של זהב, שנבעה מגידול מתמיד של כלכלת שוק החליפין, אשר לזהב היה שמור בה מעמד של מטבע כסף בסיסי. לירידה הקיצונית בכמות הזהב באירופה בתקופה ההיא גרמו, מצד אחד, הצרכים המתרבים והולכים של כלכלת החליפין האירופית המתאוששת לאחר מגפת "המוות השחור", ומצד שני, הגרעון המתמיד במאזן המסחרי שלה עם

המזרח הרחוק. במצב זה אפילו אספקת הזהב מאפריקה, במיוחד מסודן, בתיווכם של סוחרים מוסלמים, שוב לא הספיקה להזין את כלכלת אירופה המתרחבת. כיוון שלפני גילוי אמריקה הייתה אפריקה המקור העיקרי ליצור זהב בעולם, חתרו בני אירופה להגיע למקורות הזהב שם.

כיבוש סאוטה מיקם את הפורטוגלים בעמדה נוחה לרכוש מידע חשוב ביותר על שוקי הסחר המפותחים של אפריקה ועל אוצרות הזהב, השנהב והפלפל שבה. כאן יכול היה הנסיך הנרי ללמוד על שיירות קראוונים, אשר חצו את הסהרה אל טימבוקטו ושבו משם עמוסי שנהב וזהב ממעמקי אפריקה. כך, לצד הדחף הדתי להביס את האסלאם המתפשט, החיפוש אחר הזהב היווה פיתוי עצום ומשך את הפורטוגלים לעבר מעמקי יבשת אפריקה. דבר זה חייב כמובן תכנית כוללת ושיטתית של מסעות גיאוגרפיים כדי לחקור את צפונותיה של יבשת אפריקה, והאדם המתאים ביותר לכך בפורטוגל לא היה אלא הנסיך הנרי עצמו.

לאחר המסע אל סאוטה, בשנת 1419 פרש הנרי מחיי החצר המלכותית ומענייני הממלכה וקיבל על עצמו משרת מושל בחלק הדרומי ביותר של פורטוגל. הוא התמקם בעיר סגרש וכונן בה חצר קטנה של מלומדים, שהיתה למעשה, מעין מכון מחקר לתגליות וגילויים גיאוגרפיים. ספנים, אסטרונומים, כרטוגרפים, בוני אוניות ומכשירי ניווט, אשר רבים מהם היו איטלקים, הוזמנו לעבוד במקום על חשבון הנסיך הנרי ותחת הדרכתו. החל משנת 1420 החל מרכז מדעי זה לשלוח באורח שיטתי משלחות מחקר לחקור את איי האוקיאנוס האטלנטי ואת חופי מערב אפריקה. בשלב הראשון, בין השנים 1420-1440, התגלו מחדש איי מדירה והאיים האזוריים, שהיו ידועים זה מכבר לבני אירופה, אך טרם נכבשו. שיפור ביכולת הספנות באותם הימים סייע רבות בגילוי האיים הללו, וקיומו של מעמד סוחרים המעוניין בניצולם הכלכלי הפך אותם למרכז גידול של קנה סוכר לשוקי אירופה באמצעות עבדים שהובאו מאפריקה. הנרי החל ביישוב איי מדירה בשנת 1420, וכיוון שהביקוש לסוכר באירופה היה רב הוא הביא לשם קנה סוכר מסיציליה. מאוחר יותר התפרסם אי זה גם ביינותיו המשובחים, הנושאים עד היום את שמו. כיבוש האיים האזוריים החל בשנת 1432, ויישובם נעשה תחת הדרכתו הישירה של הנסיך הנרי. אך בניגוד לשני המקומות שלעיל, באיים הקנריים חיו שבטים לוחמים, ולכן כיבושם ארך זמן רב יותר והסתיים רק בסוף המאה החמש-עשרה בידי ספרד, שאלה הועברו האיים מפורטוגל בשנת 1479. גם באיים אלה הייתה הכלכלה מבוססת על יצוא סוכר, יינות וחיטה לאירופה.

בתחילת המאה החמש-עשרה פתחו בני פורטוגל במלחמת כיבושים נגד המוסלמים בצפון אפריקה והתפשטו לקבוצות איים באוקיאנוס האטלנטי. מלחמה, דת ומסחר היו שזורים ללא הפרד בעלילות פורטוגל באותם הימים. אך הצעד החשוב ביותר מבחינתו של הנרי, ובעל החשיבות הרבה ביותר מבחינת הגילויים הגיאוגרפיים, היה חקר החופים של מערב אפריקה. מחקר זה התנהל משך רוב המאה החמש-עשרה, ולבסוף אכן הצליחה פורטוגל בסופה של אותה המאה, להגשים את מטרתה העליונה ולהגיע אל אוצרות הודו והמזרח הרחוק.

בשנת 1434 שלח הנרי ספינה לחקור את אפשרות המעבר דרומה מכף בוח'אדור, או כף הבליטה, המצוי בגבול מרוקו וסהרה המערבית של ימינו. משך מאות שנים היווה כף בוח'אדור מכשול פסיכולוגי ופיזי אדיר בדמיון הגיאוגרפי של בני אירופה. ספנים נרתעו לעבור אותו מאימתו של "ים החשכה הירקרק", המשתרע מאחוריו, או מפחד שהים הטרופי יתגלה כיורה רותחת, והשמש הקופחת באזורי קו המשווה תעשה אותם שחורים כפושים. אך בסופו של דבר, בהוראתו של הנסיך הנרי עברה הספינה הראשונה את כף בוח'אדור. התגלה שניתן לחצות את המחסום המאיים הזה, שציין עד כה את גבול יכולת ההפלגה באותם הזמנים, והוכח בעליל שהים המשתרע מדרום לכף זה אכן דומה בדיוק לים המוכר למלחים מצפון לו. שנה לאחר מכן, הרחיקה ספינה נוספת בהוראתו של הנרי דרומה עוד יותר, עד כף בלאנקו שבגבול סהרה המערבית ומאוריטניה, וגילתה בפעם הראשונה את הארצות שבהן חיים הכושים, הרחק מעבר לגבול

מפלצות המזרח בדמיון בני-אירופה 1554.



מדינות המוסלמים בצפון אפריקה. ספינה זאת הביאה בשובה לפורטוגל קבוצה קטנה של שבויים כושים ועפרות זהב. כך נוצר לראשונה מגע ישיר בין בני אירופה לבין החברות של הכושים באפריקה. התגליות הגיאוגרפיות באפריקה נוצלו עד מהרה מבחינה כלכלית ומסחרית על-ידי פורטוגל. ספינות יצאו דרך קבע לחופי מערב אפריקה והעבירו אלפי עבדים כושים (שאותם קנו מראשי שבטים או שבו אותם בעצמם), לאיי מדירה ולאיים האזוריים כדי לעבוד שם בתעשיית הסוכר. עם מיסוד סחר זה, בנה הנסיך הנרי מבצר ליד כף בלאנקו, אשר שימש תחנת הסחר האירופית הראשונה על חופי אפריקה. בשנות הארבעים והחמישים של המאה החמש-עשרה הגיעו סוחרים וספנים פורטוגלים דרומה עד לחופי גיניאה העשירים. מאוחר יותר נתנו מדינות אירופה לחופים אלה שמות על-פי דרך ניצולם הכלכלי, כגון חוף השנהב, הפלפל, העבדים והזהב.

כדי להבטיח את זכויות פורטוגל וחזקתה על הגילויים באפריקה, פנה הנרי באמצע שנות החמישים אל האפיפיור ניקולאס החמישי (1447-1455) וקיבל ממנו צו, שהכיר בזכות הבלעדית של פורטוגל על תגליותיה באפריקה, העניק לה את כל קו החוף המערבי של אפריקה, "הנמתח מכף הבליטה דרך כל גיניאה ועד לקצה הדרומי" של יבשת זאת, ואיים לנדות מחיק הכנסייה הנוצרית כל מי שיפר זכויות אלה. עם צו אפיפיורי זה החל למעשה תהליך ארוך של כיבוש רוחני, שבו רכשו לעצמן מדינות אירופה חזקה על אדמות שמחוץ לגבולות אירופה, השתלטו עליהן וניצרו את תושביהן, בברכת האפיפיור, שהיה הסמכות הרוחנית העליונה באירופה באותה העת. זאת ועוד, כיוון שהתגליות באפריקה היו בעיני הנרי הנווט רק חלק משליחות דתית נוצרית כוללת, הוא רכש מאפיפיורים ברומא מחילות עבור ספנים וסוחרים, אשר נטלו חלק במסעות אלה, ומעל לכל קיבל אישור רשמי מנציג ישו עלי אדמות, שהוא יהא האחראי הבלעדי על ניצורם של הכושים באפריקה. דפוס זה של פנייה לאפיפיורים לשם אישור תוקפן של התגליות הגיאוגרפיות הפך להיות חלק חשוב ממהלכי-הדיפלומטיה באותה תקופה.

הנרי הנווט מת שנת 1460 והותיר אחריו ירושה עצומה למדע הגיאוגרפיה. במהלך שנות פעולתו התגלה כל המרחב מסאוטה בצפון אפריקה ועד חופי ליבריה בדרומה, נכבש, והפך עד מהרה למוקד של פעילות כלכלית ומסחרית שוקקת. הנרי השכיל להשתמש בצורה נכונה בזכות הבלעדית של פורטוגל על אפריקה, תוך שהוא משלב במפעלו סוחרים זרים ומממן את מסעותיהם של ספנים בני לאומים שונים. באופן זה הוא הסיס כל הזמן את פורטוגל ממאבקים צבאיים ומדיניים בחצי האי האיברי ובאירופה עצמה. היסודות שהניח הנרי באפריקה בראשית המאה החמש-עשרה התגלו מאוחר יותר כמקור לעוצמתה של פורטוגל וכסיס ליצירת האימפריה העולמית שלה במאה השש-עשרה. אין זה מן הנמנע שהנרי אכן התכוון להגיע בסופו של דבר גם אל ארצות הודו. באותם הזמנים גודלה של יבשת אפריקה לא היה ידוע, ולכן כאשר גילו ספנים בשנות החמישים את הנטייה החדה של יבשת זו כלפי מזרח מדרום לליבריה, עלו תקוות גדולות בלב בני התקופה כי אפריקה איננה גדולה, ובדמיונם הגיאוגרפי כבר ראו שמיד לאחריה פרושה הדרך להודו.

לאחר מותו של הנרי הנווט המשיכו שליטי פורטוגל בחקר אפריקה. בכיוון זה פעל במיוחד המלך ג'ון השני, "הנסֶיך המושלם" (1455-1495), שהיה גיאוגרף מוכשר מאוד ונלהב ביותר להמשיך בגילוי מרחבי העולם. המלך ג'ון עמד בראש מועצת גיאוגרפים ומתימטיקאים, שהיתה ממונה על יצירת תכנית כוללת ושיטתית לגילויים וממילא אף על התפשטות פורטוגל מעבר לימים. הוא הכריז על מפרץ גיניאה כעל "ים סגור" לכל הספינות הזרות, ויסד בשנת 1482 מבצר על "חוף הזהב", אשר הפך למרכז של סחר פורח בעבדים, שנהב, עפרות זהב ופלפל. כאן נמצא מקור הזהב העיקרי של אירופה במאה החמש-עשרה. לרשות המלך ג'ון עמדו אוצרות הכתר הפורטוגלי, ואין פלא שהשיג תוצאות מהירות בחקר אפריקה. מלבד זאת עמדו לרשותו קברניטים מעולים: אחד מהם, דיוגו קאן, חצה בשנים 1482-1484 בפעם הראשונה את קו המשווה, הגיע אל שפך נהר הקונגו והרחיק דרומה עד חופי אנגולה של היום. במקום זה, כך סבר, נמצא הקצה הדרומי ביותר של יבשת אפריקה ומעבר לו מתחילים מימי האוקיאנוס ההודי.

באותן השנים שלח ג'ון השני חוקר אחר בדרך היבשה מחוף ניגריה של היום אל פנים יבשת אפריקה. זה האחרון הכריז עם שובו, כי במעמקי היבשת שמע על קיומה של ממלכת פרסטר ג'ון, אותה כומר-מלך נוצרי אגדי, אשר הנוצרים בימי הביניים חיפשו כל הזמן דרך להגיע אל ממלכתו המסתורית בקצווי אסיה. כיוון שמאות בשנים האמינו הנוצרים שממלכת פרסטר ג'ון שוכנת מעבר למדינות המוסלמים, המשתרעות ממרוקו ועד לים השחור, אך טבעי היה שניתן היה למקם אותה לא רק באסיה אלא גם באפריקה. הדחף להקפת אפריקה ולמציאת דרך ימית להודו נבע ללא ספק גם משאיפתם העזה של מלכי פורטוגל לגלות ממלכה נוצרית מסתורית זו ובסיועה להביס את האסלאם. חלק חשוב בתכנית הגילויים והתגליות של הנרי הנווט וג'ון השני באפריקה היתה אם כן השאיפה העזה להגיע אל ממלכת פרסטר ג'ון האגדית.

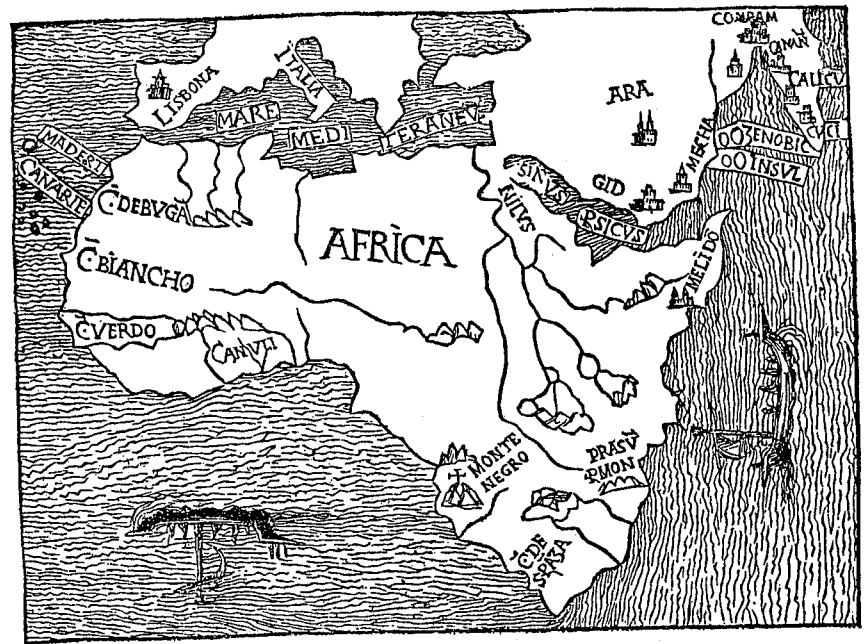
בשעה שהמלך ג'ון השני היה שקוע רובו ככולו בהגשמת התכנית לגילוי אפריקה והקפתה, התייצב כריסטופר קולומבוס בחצר מלכותו בשנת 1484, ובידו תכנית מהפכנית ביותר - להגיע לארצות הודו באמצעות הפלגה מערבה ישירות מפורטוגל תוך חציית האוקיאנוס האטלנטי. המלך ג'ון הגיש את ההצעה הזו למועצה מדעית, אך זאת דחתה אותה מכל וכל כתכנית המבוססת על שיקולים גיאוגרפיים ומתימטיים מוטעים. סיבה נוספת לדחיית תכניתו הנועזת של קולומבוס היתה קרוב לוודאי התחושה בפורטוגל, כי ספניה ומגליה כבר הגיעו עד הקצה הדרומי ביותר של אפריקה. וכי משם הדרך קצרה להודו ולמזרח הרחוק. ברם בין השנים 1485-1486 יצא דיוגו קאן למסע נוסף, ובו התברר שקו החוף של היבשת נמתח עוד הלאה דרומה לאין סוף. קאן הרחיק דרומה מאנגולה וגילה למרבה אכזבתו שעדיין לא נראה כל סימן לקצה יבשת אפריקה. בנסיבות אלה החליט המלך ג'ון השני לפתוח בתכנית תגליות חסרת תקדים: לערוך שני מסעות מחקר מקיפים ביותר של אפריקה כדי לרדת סוף סוף אל חקר סודותיה של יבשת מסתורית זאת. כך יצאו מפורטוגל בשנת 1486 שתי משלחות מחקר נועזות, האחת בדרך היבשה והשנייה בדרך הים, ותכליתן לגלות אחת ולתמיד באורח מוסמך את צפונות יבשת אפריקה ואת הדרך הימית להודו.

פדרו דה קובילה יצא למסע יבשתי דרך מצרים וים סוף במטרה להגיע אל נמלי הודו, ללמוד על אפשרויות השיט באוקיאנוס ההודי, להגיע אל ארצות גידול התבלינים, ואז לחזור בתורה ולחפש את ממלכתו האגדית של פרסטר ג'ון באתיופיה. המלך ג'ון בחר בקובילה בגלל כשרונו הדיפלומטי, שירותו משך שנים רבות כמרגל מטעם מלכי פורטוגל וספרד, נסיונו העשיר כסוחר ויכולתו לנָכר ערבית ולהסתיר את זהותו בעוברו בארצות מוסלמיות. המשלחת השנייה יצאה למסע לא פחות נועז בים במטרה לגלות את התעלומה היכן נמצא הקצה הדרומי של יבשת אפריקה. ג'ון השני בחר להעמיד בראש מסע מסוכן זה את אחד הספנים המוכשרים ביותר שעמדו לרשותו - בארתולומיאו דיאז (1450-1500).

דיאז הפליג למסעו בשנת 1486 והצליח להגשים במלואן את שאיפות פורטוגל משך כל המאה החמש-עשרה ביחס להקפת אפריקה. הישגו ההיסטורי של דיאז היה מהפכה מבחינה גיאוגרפית - הוא מצא את הקצה הדרומי ביותר של אפריקה, שהוא כמובן כף אגלס ולא כף התקוה הטובה. אך חשוב מכל, הוא התקדם עד פורט אליזבת (של ימינו) - שעל חופי האוקיאנוס ההודי, וכך הוכיח מעל לכל צל של ספק, שניתן להקיף את אפריקה ולהפליג הישר אל מרחבי האוקיאנוס ההודי. בדרכו חזרה לליסבון העניק דיאז לכף הגדול המבדיל בין האוקיאנוס האטלנטי ובין האוקיאנוס ההודי את השם "כף הסערות", אך המלך ג'ון בחר לכנותו בשם המשקף בצורה הטובה ביותר את תקוותיה הגדולות של פורטוגל ממסעו של דיאז - "כף התקוה הטובה". ככל הנראה, היה קולומבוס נוכח בשעה שדיאז דיווח בשנת 1488 על הישגו הגיאוגרפי המרשים בחצר מלכות פורטוגל. ואם נכון הדבר, הרי שללא ספק רווה נחת מדיווחו של דיאז על אורכה העצום של יבשת אפריקה, שכן לדעת קולומבוס, ניתן היה להגיע להודו בדרך קצרה ומהירה יותר תוך חציית האוקיאנוס האטלנטי. על-פי חישוביו של קולומבוס, הקצה המזרחי ביותר של אסיה נמצא רק במרחק של 2400 מילין מהאיים האזוריים. המרחק האמיתי הוא, כמובן, 10,600 מילין.

השם "כף התקוה הטובה" אשר ניתן לקצה הדרומי של יבשת אפריקה שיקף את בטחונה של פורטוגל שניתן להגיע להודו באמצעות הקפת אפריקה. אך מבצע היסטורי זה התעכב לכמה שנים בשל סיבות שונות. לאחר שובו של דיאז, החל המלך ג'ון לתכנן מסע להודו תחת פיקודו של [אסקו דה גאמה (1460-1524)], אך אותה שעה היו בראש מעייניו סוגיות מדיניות ומאבקי ירושה, ומאוחר יותר, בשנת 1495, הוא נפטר. אך ככל אלה אין כדי להסביר את עשר השנים שחלפו מאז חזר דיאז ממסעו ועד יציאתו של דה גאמה להודו בשנת 1497. כאילו כדי לסכך את העניינים עוד יותר בפורטוגל, אל נמל ליסבון החליקה בחודש מרס של שנת 1493 ספינת הדגל "נינה" של קולומבוס בשובה מהמסע הנועז לאמריקה. עוד קודם שובו לספרד כדי לדווח לפרדיננד ואיזבלה, אשר שלחו אותו למסעו ההיסטורי, עצר קולומבוס בליסבון כדי לבשר למלך פורטוגל על הצלחתו הגדולה ל"גלות את אסיה" מצדו השני של האוקיאנוס האטלנטי. המלך ג'ון קיבל את קולומבוס בצורה מנומסת ואף התיר לו לצאת לספרד כדי לבשר שם על מסעו המוצלח. אך אם נכון היה הדבר שקולומבוס אכן הגיע לאסיה תוך חציית האוקיאנוס האטלנטי, הרי שמאמצי פורטוגל במשך





מפת אפריקה לאחר גילוי הדרך להודו, 1508.

בביטחה בתכנית המסורתית שלה להגיע להודו דרך הקפת אפריקה, וזו אכן היתה תכלית מסעו המפורסו של ואסקו דה גאמה בשנת 1497.

כפי שאנחנו יודעים כיום, ועדת המלומדים בפורטוגל צדקה, כמוכן. קולומבוס לא גילה את "ארצו הודו" מעבר לאוקיאנוס. לאחר מות המלך ג'ון השני בשנת 1495 עלה לשלטון בפורטוגל המלך מנוא הראשון (1495-1521) אשר שלח את ואסקו דה גאמה למסעו ההיסטורי אל הודו בשנים 1497-1499. ז מתכנני המסע להודו הגיע כבר הדיווח של קובילה, אשר יצא מפורטוגל בשנת 1486 בדרך היבשה אל הודו קובילה נסע דרך איטליה ורודוס לאלכסנדריה. משם עבר לעדן, הפליג באונייה ערבית לקליקוט שבהודו ומשם חזר לקהיר ארבע שנים תמימות לאחר שיצא את פורטוגל. בשלב זה לאחר מסעו המפרך רצה כמו קובילה לשוב למולדתו, אך בהגיעו לקהיר הביאו לו שני שליחים יהודים אגרת מאת המלך ג'ון ובה הפקח לצאת לאפריקה טרם שובו לפורטוגל כדי לגלות שם את ממלכת פרסטר ג'ון. קובילה הפקיד ביד ע השליחים הללו דיווח מפורט למלך פורטוגל על מסעותיו המוצלחים בארצות ערב והודו, והוא עצמו המש בנדודיו ולעולם לא חזר עוד לפורטוגל. הוא ביקר בעיר הקדושה מכה כשהוא מחופש למוסלמי, ולבס הגיע לאתיופיה, שבה המלך, נוצרי קופטי, היה השליט הדומה ביותר אשר ניתן היה למצוא באותה תקו לדמותו האגדית של פרסטר ג'ון. את שארית חייו, שלושים שנה לערך, הוא בילה כאסיר או כאורח של מ זה באתיופיה. מכל מקום, בעקבות דיווחו של קובילה ידעה משלחתו של דה גאמה בדיוק מה היא עתה למצוא בחוף המזרחי של יבשת אפריקה ובאוקיאנוס ההודי.

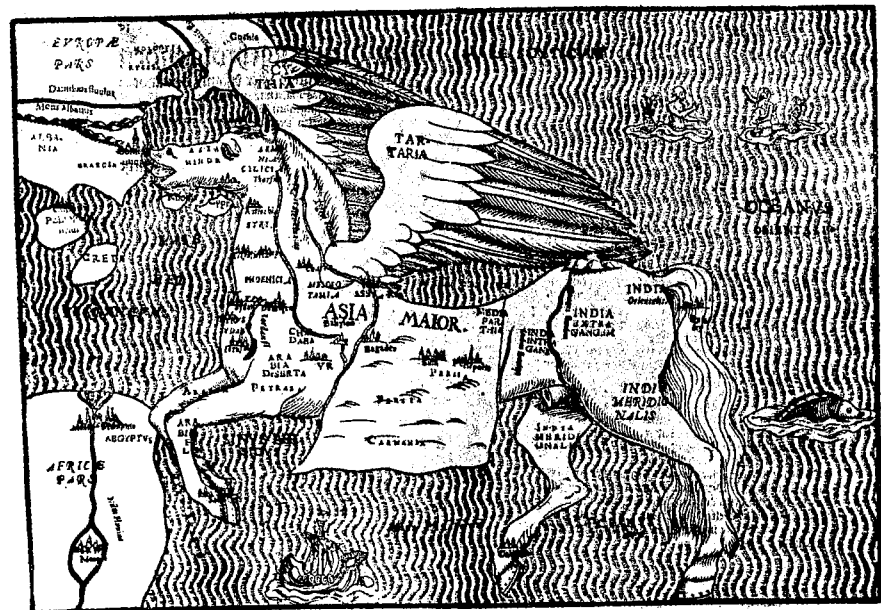
הצי של ואסקו דה גאמה, אשר הפליג בשנת 1497, כלל ארבע ספינות, ומטרתו היתה לא רק לחקור חופי האוקיאנוס ההודי, אלא גם לסחור עם ארצות הודו והמזרח הרחוק. המסע עצמו היה מבצע למו מבחינת התנאים והאמצעים שעמדו לרשות אמנות הספנות באותה התקופה. דה גאמה עבר את כף החי הטובה ועלה צפונה לאורך החוף המזרחי של אפריקה. בנמל מלינדי, קניה של היום, הוא צירף אל צוותו אחמד אבן מג'יד, הנווט הערבי המפורסם ביותר בזמנו, ובעזרתו הגיע אל העיר קליקוט, השוכנת על הו המערבי של הודו, והיתה מרכז גידול הפלפל באותם הזמנים. לאחר שהחליף את סחורתיו במוצרי המזון חזר דה גאמה לפורטוגל, בשנת 1499. סוף־סוף שמונים שנות מאמץ מתמיד ובלתי פוסק של פורטוגל נז עתה פרי עם הצלחתו של דה גאמה. מסע היסטורי זה יצר את המגע הישיר הראשון בין אירופה ל אוצרות הסחר והתבלינים של המזרח הרחוק. משאת נפשם הגדולה של סוחרים וספנים רבים באירופה נ מאות בשנים. מעתה ואילך נוצרו קשרי מסחר ישירים בין אירופה לבין דרום מזרח אסיה.

במחצית השנייה של המאה החמש־עשרה התפתחו שתי גישות, המבוססות על השקפות גיאוגרפ מנוגדות, כיצד להגשים את מטרתם של בני אירופה להגיע אל הודו ולכונן קשרי מסחר ישירים עם המ הרחוק. הגישה הראשונה היתה מבוססת על התפישה המסורתית של פורטוגל, אשר חתרה ללא ל ובעמל רב להגיע לארצות הודו באמצעות הקפת יבשת אפריקה. לתכנית זאת הקדישה אומה קטנה ונו

כל המאה החמש־עשרה להגיע להודו דרך הקפת אפריקה היו לשווא. יתר על כן, נראה היה עכשיו, בשנת 1493, שהתפישה הנועזת והמהפכנית של קולומבוס היא אשר ניצחה בסופו של דבר, ודווקא ספרד היא שעתידה לקטוף את פירות הסחר עם ארצות המזרח הרחוק ושוק התבלינים הקורץ שם. הצהרתו של קולומבוס, כי הגיע ל"ארצות הודו" גרמה בוודאי לחרדה בלב המלך ג'ון, ולכן מיהר לכנס שוב את ועדת מלומדי הגיאוגרפיה והמתימטיקה, אשר עוד בשנת 1484 ביטלה מכל וכל את תכניתו של קולומבוס. והנה, כך קרה אף הפעם, בשנת 1493. הוועדה העלתה ספקות חמורים לגבי הצהרת הספן הגדול ביחס לתגליותיו, וטענתו של קולומבוס כי הגיע אל "ארצות הודו" נדחתה שוב מכל וכל בליסבון. פורטוגל החליטה להמשיך



חציית האוקיאנוס האטלנטי. קולומבוס לא גילה את "ארצות הודו", אלא מצא באקראי עולם חדש אשר הסותר משך אלפי שנים הרחק מעין רואה בקצהו השני של האוקיאנוס האטלנטי. אך דו"גיאוגרפי מפואר זה, הוא אשר שינה תכלית שינוי את פני ההיסטוריה.



אסיה, היבשת השנייה על-פני "הארץ", בדמות הסוס המיתולוגי "פגאסוס", 1585.

זאת את רוב מאמציה במשך המאה החמש-עשרה. אך כיוון שגודלה האמיתי של יבשת אפריקה לא היה ידוע באותה העת, התגלתה משימה זאת כקשה יותר ויותר ככל שהלך ונחשף אורכו העצום של קו היבשת. מאידך גיסא, כבר בשנות השישים של המאה החמש-עשרה המתימטיקאי והגיאוגרף בן העיר פירנצה, פאולו טוסקאנלי (1397–1482) שלח מכתב למלך פורטוגל אלפונסו החמישי (1432–1481), ובו טען שהדרך הקצרה והמהירה ביותר להגיע לאסיה היא דווקא באמצעות חציית האוקיאנוס האטלנטי ולא דרך הקפת אפריקה. מאוחר יותר אימץ קולומבוס את התפישה הגיאוגרפית המהפכנית של טוסקאנלי. אך כיוון שלא הצליח לגייס לעזרתו את חצר המלכות בפורטוגל בשנת 1484, הוא עבר לספרד, ושם לאחר דחיות מרובות שלחו אותו פרדיננד ואיזבלה בסופו של דבר בשנת 1492 למסעו ההיסטורי המפורסם אל המזרח הרחוק תוך